

Rasismi ja antirasismi yläkouluissa (RILSE):

Keskeiset tulokset ja suositukset päättäjille ja kouluille

Laatinut: Gunilla Holm, Jenni Helakorpi, Maïmouna Matikainen-Soreau, Ida Hummelstedt, Saara Loukola, Ameera Masoud-Jaakonaho, Riikka Oittinen

Kasvatustieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

19.8.2025



Rasismi ja antirasismi yläkouluissa (RILSE)

Rasismi on syvälle juurtunut ja liian vähälle huomiolle jäänyt ongelma Suomen kouluissa. Koulujen henkilöstö, oppilaat ja huoltajat ovat tuoneet esille kokemuksiaan rasismista, mutta rasismien ilmenemismuotoja kouluissa on toistaiseksi tutkittu varsin vähän. Rasismia kouluissa on usein lähestytty oppilaiden välisenä toimintana, eikä rasismia ole tarkasteltu rakenteellisena ja institutionaalisena ilmiönä. Tutkimushankkeemme pyrkii paikkaamaan tätä tutkimuksellista aukkoa haastattelemalla oppilaita, opettajia, rehtoreita ja muuta henkilökuntaa, havainnoimalla koulun arkea sekä analysoimalla koulutusta ohjaavia asiakirjoja. Ainutlaatuinen tutkimusaineistomme on mahdollistanut syvällisen tarkastelun rasismien ilmenemisestä koulujen jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa ja rakenteissa. Kansallisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa ei puututa eksplisiittisesti rasismiin, mikä osaltaan selittää, miksi se jää usein käsittelemättä koulujen arjessa. Onkin tärkeää tutkia, miten kouluissa kyetään (tai ei kyetä) tunnistamaan rasismia ja puuttumaan siihen tarkoituksenmukaisesti.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten rasismi ilmenee yläkouluissa ja millaisia antirasistisia toimia kouluissa jo toteutetaan. Tutkimme, miten yläkoulun oppilaat ja henkilökunta suomalaisissa yläkouluissa ymmärtävät, kokevat ja haastavat rasismia, sekä miten koulutuspoliittiset linjaukset pyrkivät torjumaan rasismia. Tutkimusaineisto koostuu oppilaiden ja koulun henkilökunnan haastatteluista sekä osallistuvasta havainnoinnista kuudessa suomen- ja ruotsinkielisessä yläkoulussa. Lisäksi analysoimme, miten rasismia käsitellään paikallisissa, kansallisissa ja kansainvälisissä koulutusta ohjaavissa asiakirjoissa.

Tässä tutkimuksessa ymmärrämme *rodun* sosiaalisena konstruktiona, jota tuotetaan *rodullistamisen* kautta. Rodullistamisen prosessissa *valkoisuus* toimii normina, johon muita ryhmiä verrataan. Normatiivista valkoisuutta ylläpidetään esimerkiksi tapojen, kulttuuristen käytäntöjen, uskomusten ja rakenteiden kautta. Määrittelemme rasismien vallan ja ulossulkemisen systeeminä, joka perustuu historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneeseen ideaan rodusta. Rasismia ylläpitävät rakenteet, politiikka ja instituutiot, jotka antavat epäoikeudenmukaisia etuja niille, jotka sopivat valkoisuuden normiin, ja samalla rajoittavat muiden mahdollisuuksia. Rasismi voi olla esimerkiksi sisäistettyä, tapahtua yksilöiden tai ryhmien välillä, jonka lisäksi se voi olla institutionaalista, rakenteellista tai tiedollista. Antirasismi tarkoittaa aktiivista toimintaa rasismia vastaan kaikilla tasoilla. Tarjoamalla uutta tietoa rasismista ja tavoista toimia sitä vastaan, tämän tutkimuksen tavoitteena on edistää antirasistisen koulukulttuurin kehittämistä, joka tukee demokratiaa ja tasa-arvoa Suomen kouluissa.

Keskeiset tulokset

1. Rasismi on yleistä ja ilmenee koulujen arjessa usein eri tavoin. Rasismi on läsnä sekä virallisissa rakenteissa, kuten opetusmateriaaleissa, että ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa — henkilökunnan ja oppilaiden välillä, oppilaiden kesken sekä henkilökunnan keskuudessa. Rasismi ilmenee myös epämuodollisessa oppilaskulttuurissa ja digitaalisissa ympäristöissä. Valkoisuuden normi muovaa yhä institutionaalisia käytäntöjä ja vuorovaikutusta. Jos tähän ei puututa aktiivisesti kouluissa, se vahvistaa ulossulkevia toimintamalleja.

2. Rasismi herättää kouluissa usein voimakkaita tunteita ja ahdistusta, mikä vaikuttaa sekä oppilaiden että henkilökunnan hyvinvointiin. Ei-valkoisiksi rodullistettujen oppilaiden tunteita ja kokemuksia ei usein kuultu tai ne sivuutettiin. Koulun henkilökunta koki usein, ettei heillä ollut riittäviä valmiuksia käsitellä näitä tunteita — ei omiaan eikä niiden oppilaiden, jotka olivat joko kokeneet rasismia tai toimineet rasistisesti. Tämä tunnetason monimutkaisuus voi vaikuttaa ja jakaa koko kouluyhteisöä, mikä korostaa koulutusinstituutioiden tarvetta puuttua rasismiin johdonmukaisesti ja rakentavalla tavalla. Tämä tarkoittaa rasismien nykyisten ja menneiden muotojen sekä sen emotionaalisten vaikutusten tunnistamista kouluissa ja yhteiskunnassa sekä jäsenneltyjä tukimuotoja rasismien uhreille.

3. Kouluissa on henkilökuntaa ja oppilaita, jotka toimivat rasismia vastaan. Jotkut oppilaat ja henkilökunnan jäsenet — valkoisiksi ja ei-valkoisiksi rodullistetut — haastoivat aktiivisesti rasismia ja edistivät antirasistisia toimia. Arjen vuorovaikutuksessa rasismia ja rodullistamista haastettiin usein huumorin keinoin. Rodullisiin stereotypioihin kohdistuva huumori edellyttää kuitenkin tällaisten stereotyyppien toistamista, mikä luo mahdollisuuksia sekä kriittisiin että ei-kriittisiin tulkintoihin. Antirasismia edistävät yksittäiset henkilökunnan jäsenet tunnistivat oman henkilökohtaisen roolinsa tärkeyden antirasististen opetuskäytäntöjen kehittämisessä. Ongelmallista oli, että he usein päätyivät ottamaan yksin vastuun koko koulun toimintatapojen kehittämisestä ja näin vastuu antirasismista lankesi yksittäisille henkilökunnan jäsenille. Oppilaat vastustivat rasismia yksilöllisillä teoilla, ikätovereidensa keskuudessa ja omissa vertaisryhmissään, mutta myös yhdistämällä voimansa tuodakseen esiin ongelmallisia käytäntöjä koulussa ja antamalla ehdotuksia laajemminkin koulutukseen tarvittavista rakenteellisista muutoksista.

4. Koulun henkilökunnalla ja oppilailla oli vaikeuksia tunnistaa rasismia ja puuttua siihen. Henkilökunta raportoi toistuvasti resurssien, käytännön tiedon ja toisinaan motivaation puutteesta ryhtyäkseen tehokkaisiin toimiin rasismia vastaan. Monet opettajat ilmaisivat tarvitsevänsä selkeitä ohjeita ja toimintasuunnitelmia rasismien torjumiseksi. Rehtoreilla on keskeinen rooli antirasistisen kulttuurin kehittämisessä kouluissa.

Henkilökunnalle suunnatut lyhytaikaiset kertaluontoiset antirasismikoulutukset eivät yksinään riitä vaan antirasismikoulutusta tulee kehittää niin, että siitä muodostuu jatkuva osa henkilökunnan ammatillista oppimista ja tukea.

5. Nykyiset peruskoulutusta ohjaavat asiakirjat ja ohjeistukset eivät puutu riittävästi rasismin eri muotoihin eivätkä anna selkeää ohjeistusta antirasismien edistämiseen kouluissa. Koulukohtaiset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat ovat usein vajaakäytössä ja toimivat harvoin aktiivisina antirasistisen työn välineinä. Lisäksi kansallinen perusopetuksen opetussuunnitelma ei kehystä rasismia monimutkaisena yhteiskunnallisena, poliittisena, kulttuurisena ja historiallisesti rakentuneena ilmiönä. Rasismin poliittisten ulottuvuuksien sivuuttaminen jättää henkilökunnan ilman tarvittavia käsitteellisiä ja käytännön työkaluja antirasismien systemaattiseen edistämiseen kouluissa.

Suosituksia poliittisille päättäjille ja viranomaisille:

HENKILÖSTÖN, OPETTAJIEN JA REHTORIEN KOULUTUS JA TUKI

- **Antirasistinen pedagogiikka integroidaan opettajankoulutukseen ja rehtorien koulutukseen**
 - Opettajankoulutukseen ja rehtorien opetushallinnon tutkintoihin tulee sisällyttää rasismiin vastaista pedagogiikkaa.
 - Kuntien ja muiden koulutusinstituutioiden on tarjottava antirasistista koulutusta muille kouluissa työskenteleville (esim. koulunkäynninohjaajat, opinto-ohjaajat, hallinto henkilöstö jne.)
- **Kuntien ja muiden koulutusinstituutioiden tulee tarjota jatkuvaa pitkäjänteistä antirasistista koulutusta koulujen henkilökunnalle**
 - Koulujen henkilökunnalle ja rehtoreille on järjestettävä jatkuvaa ammatillista koulutusta rasismista ja antirasismista, jotta heidän valmiutensa käsitellä näitä kysymyksiä vahvistuu.
 - Lyhyiden työpajojen sijaan tulee mahdollistaa syvällisempää antirasistista koulutusta.
 - Antirasististen oppimateriaalien ja pedagogisten lähestymistapojen kehittämistä tulee tukea.
 - Rasismien emotionaalisten vaikutusten tunnistamiseen ja käsittelemiseen tarjotaan tukea.

POLIITTISET ASIAKIRJAT JA OPETUSSUUNNITELMAT

- **Koulutusta ohjaavia asiakirjoja ja ohjeistuksia on uudistettava, jotta ne huomioivat rasismien monenlaiset ilmenemismuodot ja tukevat antirasismia**
 - Koulutuspolitiikassa on puututtava erityisesti rasismien eri muotoihin ja valkoiseen normatiivisuuteen sen sijaan, että keskitytään pelkästään yksilöiden väliseen rasismiin ja rasistiseen kiusaamiseen.
 - Koulutusta ohjaavissa asiakirjoissa on siirryttävä yleisiä tasa-arvoa ja syrjimättömyyttä koskevia julistuksia pidemmälle ja niihin on sisällytettävä konkreettisia antirasistisia strategioita.
- **Koulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien aktiivinen hyödyntäminen antirasismien tukemiseksi arjessa**
 - Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien tulee tarjota kouluille konkreettisia välineitä toimintakulttuurin kehittämiseksi siten, että antirasistiset käytännöt omaksutaan ja sisällytetään osaksi jokapäiväistä arkea.
- **Opetussuunnitelmiin tuodaan keskeisiä sisältöjä rasismista ja antirasismista**

- Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien ja kansallisen perusopetuksen opetussuunnitelman tulee luoda valmiuksia käsitellä ja ymmärtää aiheita kuten rodullistaminen, normatiivisuus, valkoisuus, valtasuhteet, etuoikeudet ja liittolaisuus.

SITOUTUMINEN JA RESURSSIT

- **Kansallisten opetusviranomaisten ja kuntien välisen yhteistyön vahvistaminen**
 - Valtakunnallisten opetusviranomaisten (esim. Opetushallitus, Opetus- ja kulttuuriministeriö) ja kuntien on otettava koordinoiva ja ennakoiva rooli antirasismien edistämiseksi koko koulutusjärjestelmässä.
- **Kohdennetaan resursseja antirasistiseen toimintaan kouluissa ja kaikilla koulutustasoilla**
 - Kansallisten ja kunnallisten opetusviranomaisten on osoitettava kouluille ja kaikille koulutustasoille taloudellisia ja rakenteellisia resursseja jatkuvien antirasististen toimien tukemiseksi.

Mitä kouluissa voidaan tehdä antirasistisen toimintakulttuurin edistämiseksi?

1. Tunnistaa rasismien ja valkoisen normatiivisuuden olemassaolo ja vaikutukset

Tunnistetaan, että rasismi ja valkoinen normatiivisuus esiintyy kaikilla koulutustasoilla, ja se vaikuttaa oppilaisiin eri tavoin, riippuen siitä, millaisessa sosiaalisessa ja rodullistetussa asemassa he ovat. Tämä ymmärrys ohjaa koulun arjen suunnittelua ja organisointia. Kouluyhteisön on opittava käsittelemään rasismia ja siihen puuttumista.

2. Ryhtyä tarkoituksellisiin ja läpinäkyviin toimiin rasismia vastaan

Sitoudutaan tietoisiin ja läpinäkyviin toimiin rasismien torjumiseksi. Tähän sisältyy selkeiden toimintalinjojen, käytäntöjen ja vastuunjaon kehittäminen antirasistisen työn tukemiseksi.

3. Mahdollistaa henkilöstön keskustelua rasismista paikallisella tasolla

Tarjotaan henkilökunnalle aikaa ja tilaa oppia, pohtia ja perehtyä yhdessä siihen, miten rasismia esiintyy juuri heidän koulunsa toimintaympäristössä. Nämä keskustelut ovat perusta yhteisymmärrykselle ja koko koulun koordinoitulle antirasistiselle toimintakulttuurille.

4. Hyödyntää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia antirasistisen toimintakulttuurin luomisessa

Koulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat antavat tärkeän rakenteen ja pohjan antirasistiselle työlle. Kouluissa näiden suunnitelmien laatimista ja toteuttamista tulisi lähestyä prosessina, johon osallistuu koko kouluyhteisö – henkilökunta, oppilaat ja huoltajat. Näihin suunnitelmiin tulisi sisältyä selkeästi määritelty antirasistinen toimintasuunnitelma, jossa on hahmoteltu sekä tilannekohtaisia toimenpiteitä (esim. kuinka puuttua rasistisiin tilanteisiin) että ennakoivia strategioita (esim. jatkuva antirasistinen koulutus ja kehittäminen). Olennaisinta on, että kaikki kouluyhteisön jäsenet ovat tietoisia suunnitelman sisällöstä ja ymmärtävät oman roolinsa sen toteutuksessa.

5. Luoda selkeä ja systemaattinen toimintasuunnitelma siihen, miten puututaan rasistisiin tilanteisiin

Kehitetään selkeä ja konkreettinen toimintasuunnitelma rasististen tilanteiden käsittelemiseksi. Toimintasuunnitelmassa tulisi määritellä, keneen otetaan yhteyttä, kuka vastaa seurannasta, miten huoltajat kontaktoidaan, kuinka tilanteessa mukana olleita oppilaita tuetaan, ja mihin konkreettisiin toimenpiteisiin ryhdytään ongelman ratkaisemiseksi. Tärkeää on, että koulun henkilöstöä ei jätetä yksin ratkaisemaan rasistisia tilanteita. Kouluihin on luotava tukirakenteita, jotka mahdollistavat antirasistisia interventioita, ja joilla varmistetaan kollektiivinen vastuu ja institutionaalinen tuki.

6. Vaalia toimintakulttuuria, joka mahdollistaa jatkuvan antirasistisen työn

Kehitetään toimintakulttuuria, joka tukee jatkuvaa ja ennakoivaa antirasistista työtä. Tähän kuuluu antirasistisen pedagogiikan integrointi opetuskäytäntöihin samalla varmistaen, että henkilökunnalle tarjotaan jatkuvaa koulutusta antirasismista. Jotta tämä olisi mahdollista, kouluissa tulisi varata aikaa ja resursseja antirasistisen työn suunnitteluun, reflektointiin ja yhteisiin keskusteluihin.

Mahdollisia toteutustapoja:

- Säännölliset kehittämistilaisuudet antirasismista koko henkilöstölle
- Suunnitellut henkilöstökokoukset keskittyen antirasistiseen pedagogiikkaan ja käytänteisiin
- Antirasististen tavoitteiden sisällyttäminen koulujen kehittämissuunnitelmiin
- Antirasismiin keskittyvät vertaistukiryhmät tai työryhmät

7. Tunnistaa ja tukea rasismia ja antirasismia emotionaalisia vaikutuksia

Tunnistetaan, että sekä rasismi että antirasistinen työ voivat herättää voimakkaita tunnereaktioita oppilaissa ja henkilökunnassa. On keskeistä, että kouluissa luodaan aikaa, tilaa ja tukirakenteita näiden tunteiden prosessoimiseksi. Erityistä huomiota on kiinnitettävä rasismia kokevien oppilaiden tukemiseen varmistaen, että he tulevat kuulluksi, arvostetuksi ja huolehdituksi osana kouluyhteisöä.

8. Vahvistetaan koulujen ja huoltajien yhteistyötä antirasistisessa työssä

Edistetään aktiivisesti yhteistyötä huoltajien kanssa rasismiin puuttumiseksi ja antirasistisen työn edistämiseksi. Perheiden osallistaminen tähän työhön edistää yhteistä ymmärrystä ja vahvistaa yhtenäisiä arvoja koulun ja kodin välillä.

Mahdollisia toteutustapoja:

- Yhteisten keskustelutilaisuuksien järjestäminen koulun henkilökunnan ja huoltajien kesken rasismista, antirasismista ja inklusiivisesta koulutuksesta.
- Huoltajat otetaan mukaan koulujen rasisminvastaisten suunnitelmien laatimiseen ja kehittämiseen osana tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelutyötä.
- Antirasistisen koulutusmateriaalin jakaminen perheille kotona käytävien keskustelujen tueksi.
- Vakiintuneissa viestintäkanavissa (esim. Wilma, uutiskirjeet, vanhempaintapaamiset) annetaan päivitettyä tietoa antirasistisesta toiminnasta kouluissa.

Tutkijat RILSE-projektissa: Gunilla Holm, Jenni Helakorpi, Maimouna Matikainen-Soreau, Ida Hummelstedt, Saara Loukola, Ameera Masoud-Jaakonaho, Riikka Oittinen.

RILSE-tutkimushanketta ovat tukeneet Suomen Akatemia, Svenska kulturfonden sekä Helsingin yliopisto.

<https://www.helsinki.fi/fi/tutkimusryhmat/moninaisuus-monikielisyys-ja-sosiaalinen-oikeudenmukaisuus-kasvatustieteissa/research/general-education-educational-leadership-and-higher-education/rasismi-ja-antirasismi-ylakoulussa-rilse>